

ЗАВРЪЩАНЕТО НА ЛЕШОЯДИТЕ

снимка **Богдан Боев**

www.life-vultures.com

Брошурата се издава в рамките на проект „Опазване на черните и белоглавите лешояди в Родопите“ (LIFE14 NAT/NL/000901), финансиран по програма LIFE на Европейския Съюз.

Проектът работи за стабилни или увеличаващи се популации на не по-малко от 35 двойки черни лешояди и 80 двойки белоглави лешояди.

Разработен е от Rewilding Europe, в партньорство с Фондация По-диви Родопи, Българското дружество за защита на птиците, WWF Гърция, Фондация за опазване на лешоядите и Гръцкото орнитологично дружество.

автор на текст **Милен Енчев**

снимка на корица **Богдан Боев**

снимка на задна корица **Markus Varesvuo**

дизайн и оформление **Андреа Попйорганова**

САМО ДОПРЕДИ ВЕК ВЕЛИЧЕСТВЕНИТЕ ИМ СИЛУЕТИ СЕ НОСИЛИ В НЕБЕТО НАД ЦЯЛА БЪЛГАРИЯ. И В РАМКИТЕ НА НЯКОЛКО ДЕСЕТИЛЕТИЯ ИЗЧЕЗНАЛИ. ЛЕШОЯДИТЕ.

От древността едрите им клюнове почиствали земята от тленните останки на отпътувалите към небитието, устройвайки зрелищни пирове.

От четирите вида, живели у нас, брадантият лешояд напълно е изчезнал от българската природа. Черният лешояд е спрял да гнезди тук и идва само за да се храни. Останали са съвсем малко от белоглавите и египетските лешояди.

Последните тридесет години се полагат целенасочени усилия и действия за спасяването и връщането на трите вида лешояди, все още срещани в дивата природа у нас.

Това е изключително амбициозна цел предвид природата на лешоядите и трудностите, които са неизменна част от живота на величествените птици. От едно-единствено яйце, колкото обичайно снасят, не може да се очаква бърз резултат. И все пак, вече има поводи за надежда.

Какво представляват те? Какво е довело до изчезването им? Какво можем да направим по въпроса? И какво ще загуби природата на България, ако се прости окончателно с тези красиви и необикновени създания?

БЕЛОГЛАВИ ХРОНИКИ

Хилядолетия наред белоглавите лешояди обитавали цяла България. И около средата на XX век почти внезапно изчезнали.

До 1978 г., когато на една скала в района Вълчи дол в Източните Родопи бил намерен един малък „изгубен свят“ - група белоглави лешояди и едно-единствено гнездо с лешоядче. Две години по-късно мястото вече било част от резерват „Вълчи дол“. Но с откритието дошло и човешкото внимание, а лешоядите го избягват.

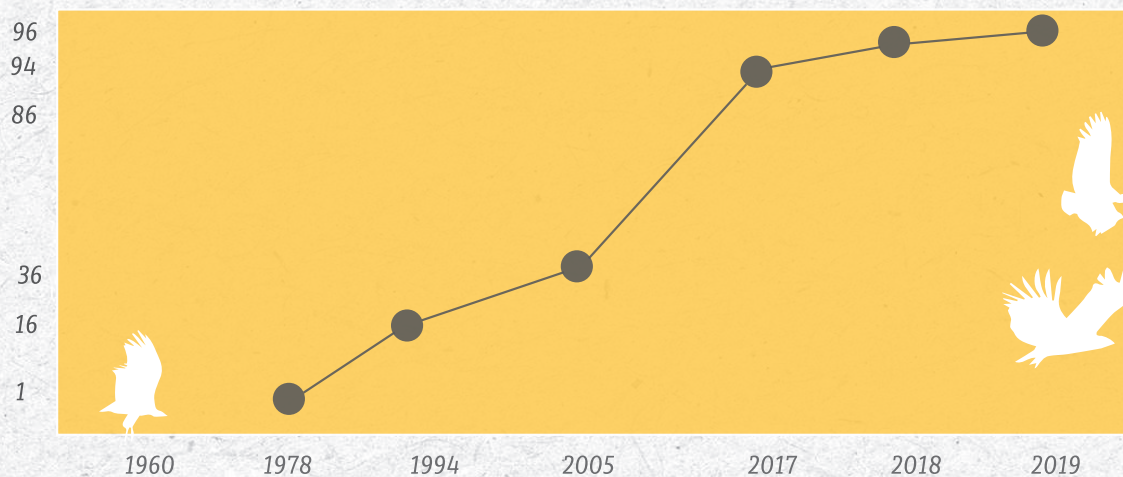
Само няколко години по-късно обаче лешоядите били повторно открити в местността Кован кая (Меден камък) край гр. Маджарово – вече с три-четири двойки. Тогава, в средата на 80-те, неколцина ентузиастични студенти по ветеринарна медицина, се заели да хранят лешоядите, носейки на ръка чували с животински останки, с надеждата да задържат колонията.

А трудът им бил възнаграден. Днес само в Източните Родопи – единственото естествено обиталище на лешоядите в България, колонията наброява близо 100 гнездящи двойки!

Междувременно черният лешояд – по-едрият братовчед, окончателно е напуснал страната. Има данни за 1-2 двойки в Източните Родопи през 80-те, а последната постоянно гнездяща двойка е документирана през 1993 г. край яз. Студен кладенец. Оттогава „карталите“ – другото име на черните лешояди, прескачат го тук основно за хапване. Постоянният им адрес е отново в Източните Родопи, но на гръцка територия, в националния парк Дадя – последната естествена колония черни лешояди на Балканите.

В Източните Родопи е последната естествена колония на белоглавите лешояди, но вече не единствената. В последните години текат опити за връщането (реинтродукцията) им в Кресненското дефиле и Стара планина. Лешоядите пристигат основно от Испания. Вече се излюпиха първите белоглави лешоядчета на преселниците, а в Източна Стара планина полетяха първите от няколко десетки черни лешояда, които ще бъдат освободени в България.

ГРАФИКА ЗА ДВОЙКИТЕ БЕЛОГЛАВИ ЛЕШОЯДИ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ ПРЕЗ ГОДИНИТЕ

снимка Богдан Боев

ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ И ЗАВРЪЩАНЕТО НА ДИВИТЕ СЪКРОВИЩА

снимка Staffan Widstrand

С проекта в подкрепа на последната естествена колония на белоглави лешояди в България и с проектите за възстановяване на черния лешояд и няколко едри тревопасни вида – като зубрите (европейски бизони) и тарпаните (европейски диви коне), Източните Родопи са една от 8-те сцени на инициативата Rewilding Europe, на които се разиграва завръщането на дивия живот на континента.

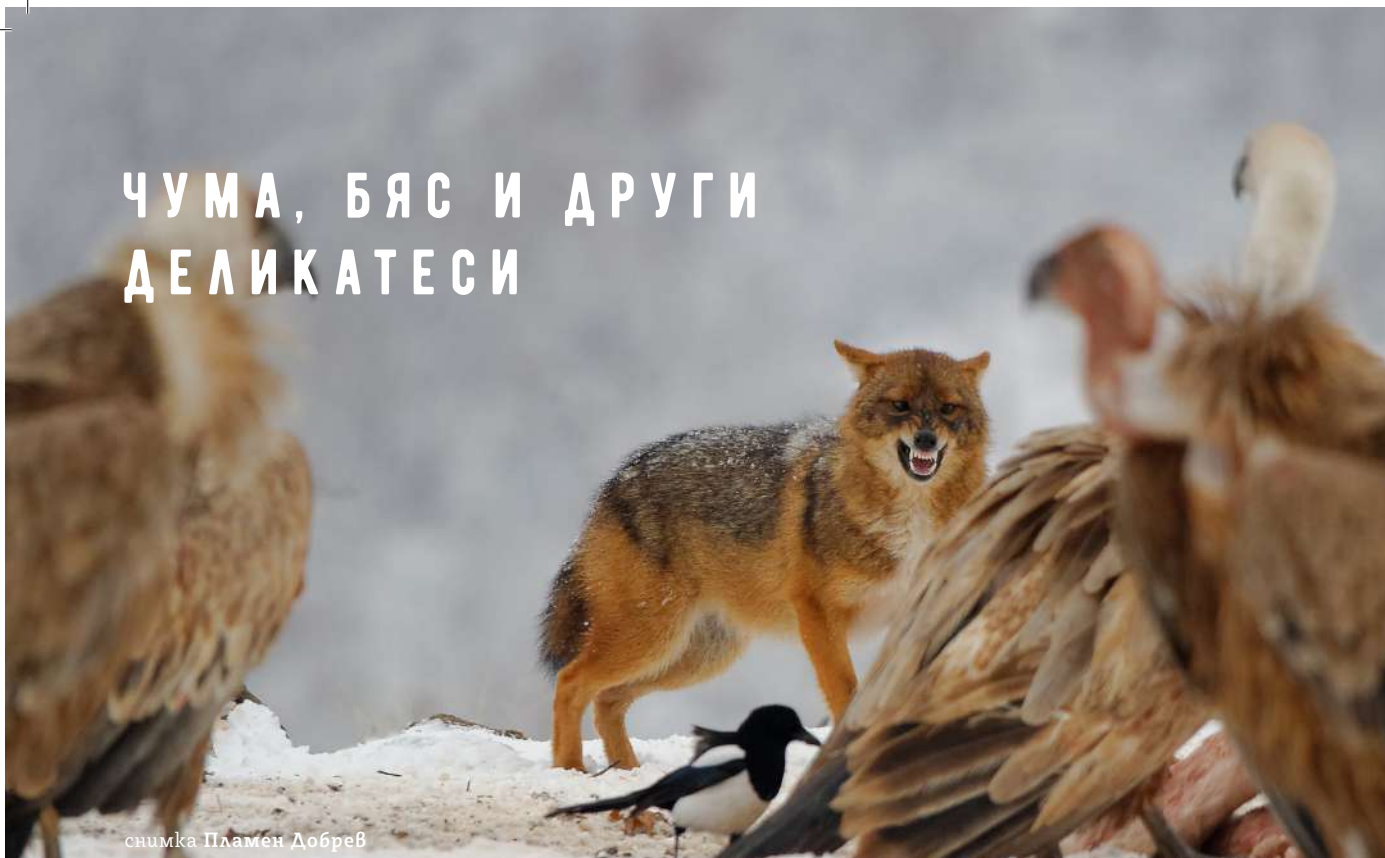
По-конкретно, проектът за лешоядите е фокусиран върху няколко светилища за дивите птици в района – дванайсет защитени зони от европейската екомрежа „Натура 2000“. Седем от тях са от българската страна на границата и пет - от гръцката.

Това са местата, където основно гнездят и се хранят крилатите санитарии. Често им гостуват и белоглави младици от Сърбия, дошли тук на „гурбет“.

НАТУРА 2000 ЗАЩИТЕНИ ЗОНИ ЗА ПТИЦИ, В КОИТО РАБОТИ ПРОЕКТА

ЧУМА, БЯС И ДРУГИ ДЕЛИКАТЕСИ

снимка Пламен Добрев

Лешоядите съвсем не са единствени-
те, които си хапват леш - мършата е
в менюто на редица птици, на хищни-
те бозайници, таралежите, насекоми.
Но определено са с най-здравия стомах.
Те поглъщат невъзмутимо и най-прог-
нилата плът, а мухите, ларвите и кок-
тейлът бактерии и вируси, смърто-
носни за повечето животни, за тях са
просто дресина.

Това се дължи на едно еволюционно пре-
димство – изключително силната сто-
машна киселина. Освен че смила кости
(които са 90% от менюто на брагатия
лешояд, например), тя унищожава вся-
какви болестотворни микроби, поглъ-
нати с трупа, сред които причините-
лите на бяс, чума, холера, бруцелоза,
антракс и т.н., и прави собственика на
стомаха неуязвим.

Така че санитарно-хигиенната роля на
лешоядите е очевидна. На английски
думата „scavengers“ буквално означава
„чистачи/боклукачи“. Те са превенция
срещу епидемии както в дивата приро-
да, така и сред домашните животни.

Лешоядите разполагат и с други ево-
люционни приспособления за оцеляване
сред трупове – като „плешивите“ глави
и дългите вратове на белоглавите лешо-
яди. Тъй като въпросните глави се про-
вират във вътрешностите на трупове,
им трябва по-малко перушина, за да по-
лепват минимум от вредните микроби.

С тях е свързан и малко смущаващи-
ят обичай на лешоядите да се целят в
краката си, когато са до тоалетна (т.
нар. урохидроза) – по този начин те се
охлаждат, но също се дезинфекцират,
тъй като изпражненията им са високо
киселинни.

Снимка Пламен Добрев

И още едно животоспасяващо умение в разрез с добрия етикет. За разлика от грабливите птици лешоядите не си носят храна за вкъщи и имат склонност да се тъпчат бързо. Поради това, ако бъдат нападнати или изплашени, скоростно повръщат, за да олекнат и излетят.

А за не особено престижната им позиция в хранителната верига природата ги е овъзмездила с най-високите позиции в небесата. Полетите до 3000 метра н.в. са нещо стандартно, но организъмът им е адаптиран и за далеч повече. Един представител на африканските братовчеди – лешояд на Рюпел, през 70-те години бил ударен от самолет на рекордните за птичеството царство 11.3 км височина.

За такива полети са нужни сериозни крила, така че и белоглавият и черният лешояд могат да се похвалят с величав размах: съответно до 2.80 и до 2.95 м. За да издигат и носят масивните си тела, достигащи над 10 кг, те разчитат на термиките – топлите въздушни течения.

Освен това „боклукущите“ спокойно прелитат стотици километри на ден в търсене на тленни останки. Особено в „пубертета“, преди да навършат 6-7 г., след което се загомяват. Тъкмо тогава, уви, освен храна повечето от тях (около 70%) намират и смъртта си.

КАК ЧОВЕКЪТ ЗАЛИЧИ НАЙ-ЗДРАВИА СТОМАХ

Позицията на лешоядите в природата изглежда комфортно – те не са ловци и (почти) всичко им се сервира наготово – било то и с изтекъл срок. Но не и ако „масата“ е празна.

Намаляването на храната е една от основните причини за изчезването на лешоядите от България. След векове свободна паша, в средата на миналия век едрите тревопасни животни се затварят във ферми, а по санитарни съображения се въвеждат строги правила за унищожаването на труповете в ями и екарисажи. И за мършоядите настъпва глад.

Макар да поглъщат всевъзможни смъртоносни микроби, без да им мигне окото, лешоядите са безсилни пред отровите, създадени от човека.

Днес отравянето на животни вече е забранено. Жестокостта към гръбначно животно, каквото е и отравянето, по закон вече се наказва и със затвор. Поне би трябвало. А за убиване на животно от най-редките защитени видове, като лешоядите, законът предвижда до 5 години затвор.

И въпреки това, до ден днешен близо половината от смъртните случаи сред лешоядите у нас са следствие именно на отровните примамки за вълци, лисици и др., на отровени домашни или бездомни кучета.

През 2017 г. по този начин бяха унищожени половината от лешоядите в Кресненското дефиле – втората по значимост колония у нас, създадена с около 60 лешояда от Испания и Франция, и бяха частично обезсмислени години природозащитна работа.

Лешоядите стават косвени жертви и на неумишлено отравяне. Например на оловните патрони на ловците. При отстрел оловото от сачмите може да се раздробява и да се натрупа в тъканите на трупа. И ако ловците оставят трупа или вътрешностите на убитото животно на открито... довиждане, лешояди, орли и всички останали мършоядни видове.

По такъв начин през 90-те години в Германия си отишла близо четвърт от популацията на морските орли. Поради което в няколко германски провинции днес е разрешен само ловът с безоловни сачми.

А една от най-колосалните трагедии сред лешоядите била причинена от обикновен ветеринарен препарат. Той унищожил над 90% от лешоядите в Индия, Пакистан и Непал за десетина години – диклофенакът. С него били масово третираны свещените за хиндуистите крави. Но той остава в трупове и убива бързо и мъчително лешоядите, посегнали към тях, причинявайки остра бъбречна криза.

Резултатът – цели видове, доведени до ръба, и бум на други мършоядни животни – като бездомните кучета и плъховете, и епидемия от бяс. Днес диклофенакът е забранен в тези три държави. Въпреки това той все още не е изрично забранен във всички европейски държави. Има доказателства, че по аналогичен начин действат и кетопрофенът, и други препарати.

снимка Staffan Widstrand

ЧЕТИРИНОГ СЪЮЗНИК В БОРБАТА С ОТРОВИТЕ

Дори само един отровен капан е достатъчен за локална екокатастрофа, отнемайки живота на множество вълци, лешояди, лисици, белки, таралежи и на домашни животни, и дори на човек - всеки може да стане жертва и отровен пестицид е по-добре да се смени с отровна примамка. Мишената на тази престъпна жестокост обикновено са вълците, които обаче нерядко подминават капана, надушили отровния пестицид. Косвените жертви, уви, нямат неговото обоняние.

И единственият начин да се предотвратят или минимизират жертвите е бързо да бъде открит и премахнат трупът с отровата. А единственият екип за такава борба с отровите у нас са Николай Терзиев от Българското дружество за защита на птиците и неговият четириног колега Барс.

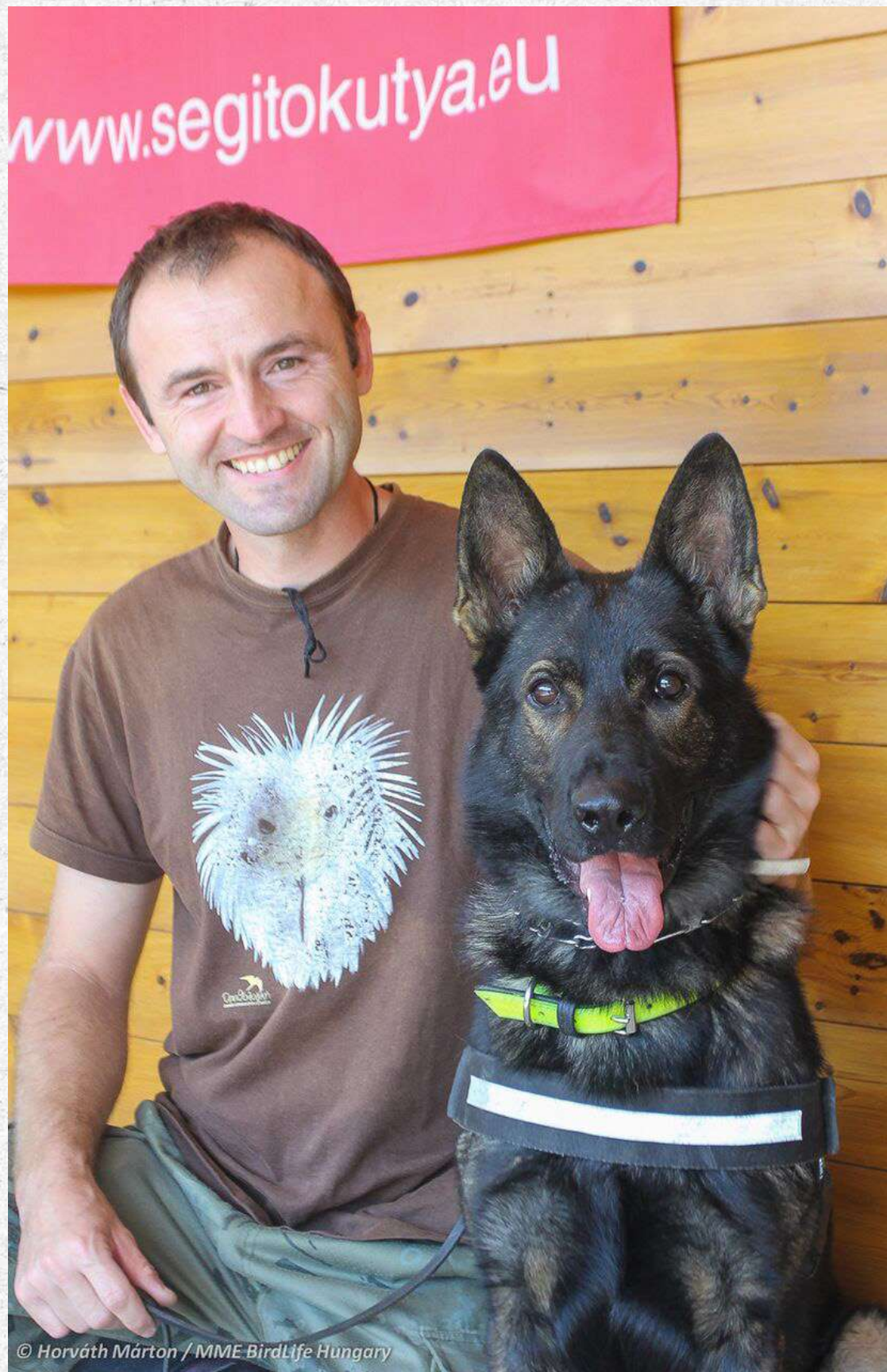
Барс не е обикновено куче - той е немска овчарка и има чувствително обоняние - заради него избран е сред 300 кучета за „нос“. Освен продължителната дресура той, заедно с Николай, е минал специално обучение в школа за полицейски кучета в Унгария за откриване на отровни примамки. Екипът е постоянно базиран в Източните Родопи, но работи, където е необходим - какъвто беше случаят в Кресна.

Екипът поддържа форма всеки ден - и в тренировки, и на терен.

Такъв дует успешно действа от по-рано в гръцката част на Източните Родопи - Елзбуета Крет от World Wide Fund for Nature (WWF) и кучето Кукo. Там поводът е бил работата по опазване на египетските лешояди и до момента екипът е предотвратил стотици случаи на отравяне.

Същото се случва и в Унгария, където кучето Фалко - носът на местните орнитолози, до момента е открило над 800 отровени животни.

Обнадеждаващи са и резултатите от кучешките екипи в Испания, където е съсредоточено най-многобройното лешоядно „население“ на Европа.

РЕСТОРАНТИ ЗА ЛЕШОЯДИ

В последните десетилетия с проектите за възстановяването на трите вида, лешоядите имат на разположение още един източник на храна: т.нар. „ресторанти“. Практиката идва от Западна Европа, където през 70-те години на миналия век учените, занимаващи се с опазване на лешоядите, прозряли, че конвенционалното животновъдство ги лишава от прехрана.

Преди това по санитарни съображения навсякъде в Европа труповете се събират в екарисажи и след това се оползотворяват – за костно брашно за подхранване на добитъка и т.н. Разбира се, тези правила изключват лешоядите от решението на проблема, слепи за ролята им в естествения кръговрат.

Благодарение на учените, установили причината за рязкото намаляване на лешоядните птици, през 70-те бил въведен прийома труповете на добитъка да се събират на определени места за подхранване на лешоядите. Такива ресторанти днес работят и в Източните Родопи, за радост на крилатите „гурбетчи“ от двете страни на границата.

Ала след 80-те години много от ресторантите спрели да сервират – заради новооткритата тогава болест „луда крава“, покосила милиони крави и други животни в Западна Европа. А причинителят на болестта се криел тъкмо в костното брашно от говедата, с което се хранят себеподобните им.

Друг урок, научен от ресторантите, е, че те са особено необходими през зимата, когато в дивата природа е налице един важен синхрон. Тогава има естествен пик в смъртността на тревопасните животни, част от които губят дългата битка с глада и студа. Но от друга страна тъкмо тогава лешоядите се нуждаят от повече мъртвци, тъй като са в размножителния си период.

Освен това зимата е период на изпитания за тях. При силен студ или буря лешоядите не могат да летят, за да търсят храна, а в дълбок сняг не могат да я открият. Коемо ги обрича на глад и понякога смърт от изтощение.

Ресторантите за лешояди са значим подход за подпомагане на лешоядните птици и животни, където труповете и белеещите се черепи не са просто тъжен детайл в пейзажа. Те са жизненоважен елемент за целите екосистеми.

Първо, наличието на животински останки е ключово за лешоядите. Но също и за безброй други видове: дребни животни и птици, които се хранят с мършата, насекоми, гъби, лишеи, и т.н.

И второ: от хилядолетия в природата действа естествен механизъм за обогатяване на почвите чрез гниещите тела – чрез свободното движение на стагата животни (което днес вече не е така свободно) и после чрез разнасяне на останките им от хищници и мършояди.

В живота си едно тревопасно животно акумулира в тялото си огромен брой ценни вещества – минерали и др., които със смъртта му се освобождават обратно в природата. Една част влиза в менюто на хищниците и лешоядите, а друга - в земята, обогатявайки победните на хранителни вещества почви например.

Благодарение на плодородието си почвите изхранват растителността, с която на свой ред се хранят тревопасните, с които пък се хранят хищниците и лешоядите, и така нататък. С думи: кръговратът на живота.

снимка Пламен Добрев

ЛЕШОЯДИ БЕЗ ГРАНИЦИ

Лешоядите, разбира се, не признават граници. Например птиците в трансграничния район на Източните Родопи често прескачат между съседни държави. И белоглавият, и черният лешояд, в зряла възраст са домошари, но докато растат, скитат далеч от колонията – особено белоглавият.

А това прави опазването им задача с повишена трудност. На помощ тук идват технологиите за сателитно проследяване на птиците. С такива вече са оборудвани десетки лешояди от двата вида и в сайта на фондация „По-диви Родопи“ може да се следи движението им почти в реално време. Впрочем, в аналогично сателитно „риалити“ участват и някои от благородните елени и елените – лопатарите, пуснати в Източните Родопи.

Черните лешояди по правило са по-„уседналият“ вид и екскурзиите на популацията от гръцкия парк „Дадя“ са в рамките на Балканския полуостров. Сред най-изтъкнатите черни пътешественици е един юноша на име Хризюла, който през 2019 г. навъртя 3200 км за 17 дни, прелитайки през Сърбия, Северна Македония, Албания и достигайки Атина.

А белоглавите младежи достигат Сирия, Израел, Ирак, Йордания, Саудитска Арабия, Египет, Судан...

Данните от предавателите се получават всекидневно и екипът следи внимателно движението и местоположението на маркираните птици, спирките, където се хранят или почиват, и където се събират със себеподобни. И при липса на сигнал от някой лешояд или неobiчайно поведение се предприема теренна проверка – от български експерти или международни, когато птицата е на чужда територия.

Птиците невъзможно могат да бъдат спасени, но в най-лошия случай информацията от сателитните предаватели дава представа за рисковете и смъртността при тях.

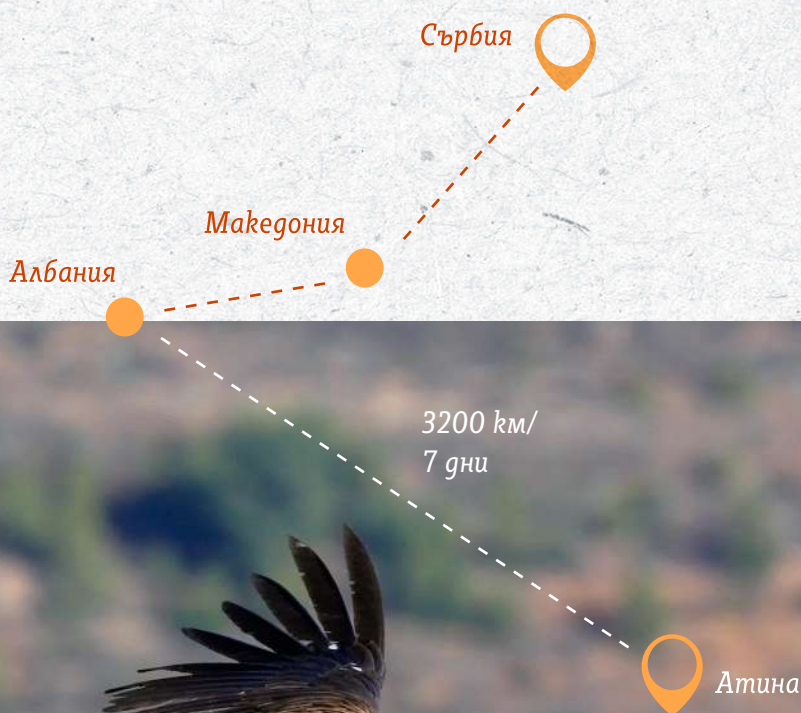
Такава бе участието на пионера в сателитното проследяване у нас – белоглавият лешояд Здраве, който загина в края на 2017 г. в разкъсвания от гражданска война Южен Судан.

От сателитните траектории например се вижда, че белоглавият юноша Кая е посрещнал 2019 г. в Близкия Изток, на „поклонение“ в Светите земи и разходка в Сирия.

Друг белоглав авантюрист - Арда, който също е на близоизточна обиколка през Турция и Ирак, и е съчетал визитата си в Саудитска Арабия с излети до Израел.

А през 2019 г. един крилат нашенец влезе в световните новини като арестант – белоглавият лешояд Нелсън, прелетял от Саудитска Арабия към Йемен, в разгара на кървавата гражданска война там. След което сателитният сигнал от него спрял, а това може да означава само три неща: пострадал, мъртъв или заловен. Оказа се последното.

Лешоядът бе „арестуван“ от проправителствените сили, които го заподозрели в шпионаж за бунтовниците, подкрепяни от Саудитска Арабия, заради предавателя му. Случаят „Нелсън“ завърши с хепиенд благодарение на медийната кампания за спасяването на птицата в Западна Европа.

ЧЕРНИ ЛЕШОЯДИ ЧАКАМЕ ВИ

Черните лешояди от гръцкия парк „Дадя“ с удоволствие похапват на наша територия, но от години не гнездят тук. Последното документирано черно лешоядче, излюпено на българска територия, е от далечната 1993 г.

За да бъдат привлечени отново, от няколко години в българската част на Източните Родопи „никнат“ изкуствени гнезда, по техен вкус. Вече 15 солидни конструкции с размерите на спалня чакат своите обитатели.

За да „хващат око“ сред пернатите, гнездата се разполагат на дистанция едно от друго и наподобяват максимално естествена „колония“ на вида. За разлика от белоглавите лешояди, които гнездят накуп, черните са индивидуалисти и двойките могат да

строят гнездата си на по-големи разстояния едно от друго, най-често в короните на излолистни и широколистни дървета.

Основите на изкуствените гнезда са платформи с диаметър 1.5 метра, а дебелината им достига половин метър.

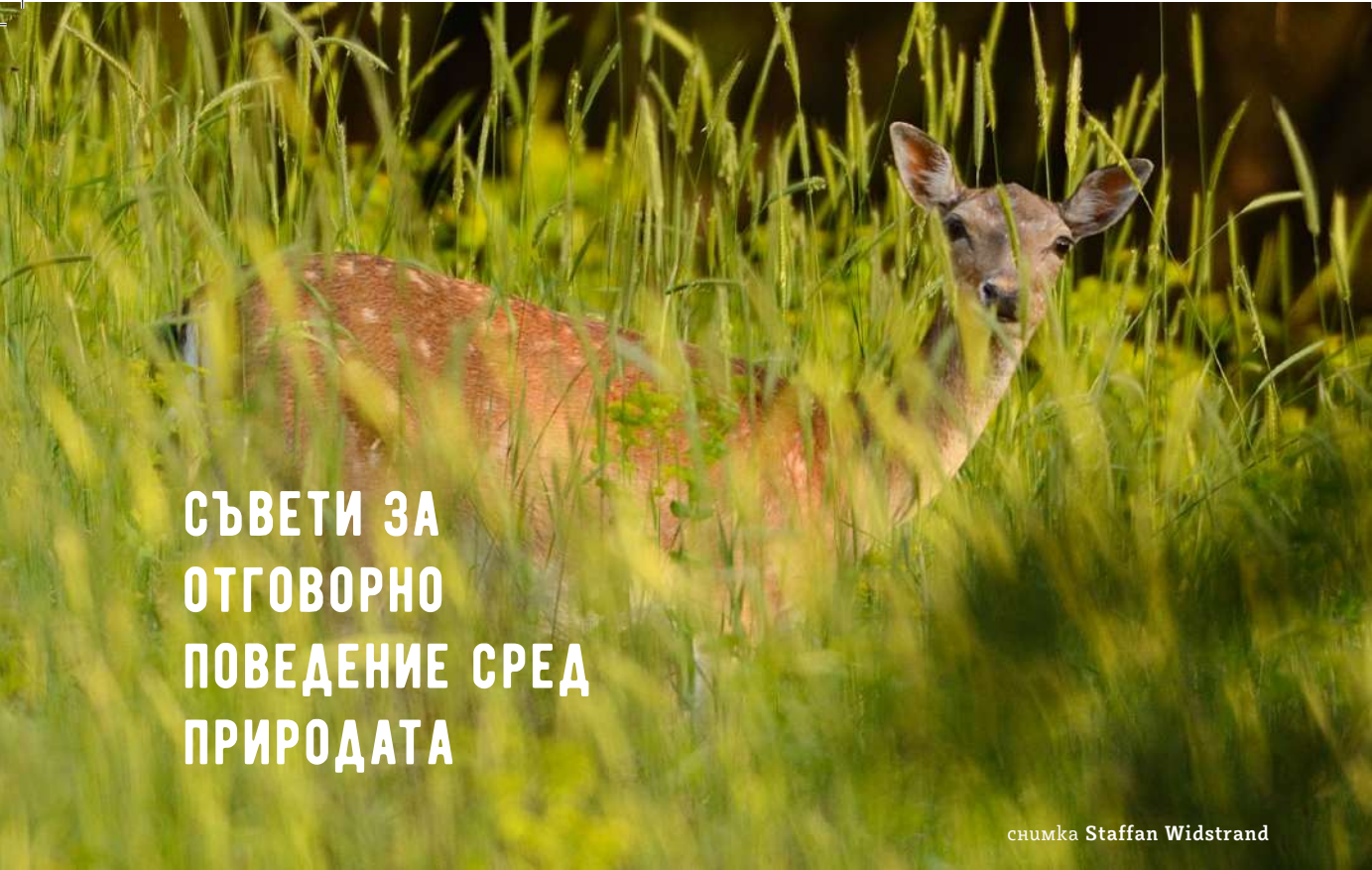
Изграждат се от естествени материали, използвани от оригиналните строители - клонки от дървета, зелен мъх, сухи клони.

Гнездата все още не са припознати от потенциални новодомци и според експертите, може да минат години преди птиците да ги населят. Кога точно и въобще дали - развързката тепърва предстои.

снимка БДЗП

СЪВЕТИ ЗА ОТГОВОРНО ПОВЕДЕНИЕ СРЕД ПРИРОДАТА

снимка Staffan Widstrand

Все повече хора предпочитат да прекарват време и практикуват различни дейности и спортове сред дивата природа. Това оказва все по-голям натиск върху природните екосистеми. Ето защо е важно е да постигнем баланс между удоволствието от пребиваването ни сред природата и ефекта, който тези активности оказват върху заобикалящата ни природа. Когато сме сред природата ние сме в дома на дивите животни. Ето защо е добре да спазваме няколко прости правила, за да сведем до минимум човешкото влияние върху природата. Само така ще може да се наслаждаваме на дивата природа и да я запазим за тези след нас!

Гнездящите видове птици могат да бъдат силно обезпокоени от шумно, масово и продължително човешко присъствие. Това важи не само при самото практикуване на спортове, но и при преминаване на хора по пътеки в

близост то тях, създаване на места за бивакуване. През гнездовия период – при повечето видове той е в интервала март-юли, птиците могат да бъдат най-силно негативно повлияни от близко човешко присъствие. Различни видове птици могат да напуснат гнездовите си територии, дори човешката дейност да не е целенасочена и хората да не искат да ги наранят или прогонят. При безпокойство на птиците през гнездовия период могат да изстинат яйцата, загинат малките, а двойката обезпокоени птици е възможно дори да напусне района. Това е така, защото повечето диви животни през размножителния период предпочитат по-спокойни и отдалечени места от човека.

ПРАВИЛА И НАСОКИ

снимка Staffan Widstrand

- ЗАПОЗНАЙТЕ СЕ С РЕЖИМИТЕ И СЛЕДВАЙТЕ ПРАВИЛАТА, КОИТО ОПАЗВАТ ДИВИТЕ РАСТЕНИЯ И ЖИВОТНИ
- ОГРАНИЧЕТЕ ШУМА - ТАКА ЩЕ МОЖЕ И ДА СЕ НАСЛАДИТЕ НА ЗВУЦИТЕ НА ПРИРОДАТА И ДА НЕ ПРЕЧИТЕ НА ДИВИТЕ ЖИВОТНИ
- НОЩУВАЙТЕ И ПАЛЕТЕ ОГЪН САМО НА ПРЕДВИДЕНИТЕ ЗА ТОВА МЕСТА
- НЕ ХРАНЕТЕ ДИВИТЕ ЖИВОТНИ
- БОКЛУКЪТ – В РАНИЦАТА, ФАСОВЕТЕ СЪЩО СА БОКЛУК
- НЕ САМО УВАЖАВАЙТЕ, НО И ЗАЩИТАВАЙТЕ ДИВАТА ПРИРОДА

Ако намерите нуждаещо се от помощ диво животно, обадете се на дежурния Зелен телефон на РИОСВ Хасково (стационарен 038/60 16 28, мобилен 0882 532 791) или в съответната регионална служба. В случай на умряло домашно животно позвънете на телефон 0878 599 354.

